

san emlékezve Méliusz szülővárosára. És mintha mégis ez a soknyelvű város segített volna hidat építeni Európához és érthetőbbé tenni messzire szakadt fiának költőien harcos humanizmusát.

HERCEG János

A MAGYAR NÉPI ORVOSLÁS MONOGRÁFIÁJA

Oláh Andor: *Újhold, új király. A magyar népi orvoslás életrajza.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1986

Oláh Andor hozzáértő munkájának köszönhetően vehetjük kézbe a magyar népi orvoslás első részletes életrajzát, az orvosnéprajz-kutatók értékmentő gyűjtésének összefoglalását. Oláh Andor Békés megyében Doboz község körzeti orvosaként dolgozott hosszú éveken át. Anyagának nagyobb része innen származik. Könyvében nem ajánl népi gyógymódokat és csodagyógyszereket, célja, hogy minél teljesebb képet adjon a hagyományos orvoslás „természetes” és „babonás” gyógymódjairól a magyar nép kórtani és egészségügyi nézeteiről, hiedelmeiről. Tudományos vizsgálódását mindenekelőtt az az elhatározás irányítja, hogy szeretné megvilágítani „a samanisztikus széltan, a hippokratészi nedvtan és az újkori fizikális kóroktan hármasságában felvázolni” a magyar népi orvoslás előítéletektől elhomályosított rendező elvét.

Könyvének első részében a magyar népi orvoslás és kutatásának történetéről ír. A technikai és társadalmi fejlődésnek, valamint a modern orvostudomány haladásának következményeként a 30-as években a népi orvoslás az elmaradottsággal és a kuruzslással lett egyenértékű. A néprajztudomány, a népi orvoslás kutatói arra törekedtek, hogy az emberiség kulturális örökségének, múltjának e figyelemre méltó hagyományanyagát megmentsék. E tekintetben az Egészségügyi Világszervezet munkája is értékes kezdeményezőnek bizonyult. Kínát emlegették követendő példaként, ahol a hagyományos orvoslás és a modern gyógyítás kiegészíti egymást (az akupunktúrát például több mint 200 betegség kezelésére használják, valamint nagyobb műtéteknél érzéstelenítésre szolgálnak). Az ősi indiai és kínai orvostudomány a legrégebb időtől kezdve a samanizmus hatása alatt állt. Világszerte a népi orvoslás kutatása felé fordul a figyelem. Oláh a magyar népi orvoslás kutatói közül csak a legkiemelkedőbbeket említi (Mészáros Gyula, Munkácsi Bernát, Vajkay Aurél, Róheim Géza, Szendrei Zsigmond és Ákos, Diószegi Vilmos).

A népi orvoslás fogalmi meghatározására évtizedek folyamán több kísérlet történt. Oláh a következőkben határozza meg: a népi (hagyományos) orvoslás a hivatalos (akadémikus) orvostudomány érvény-, gyakorlat- és intézményrendszerén kívül, attól függetlenül egzisztáló szájhagyomány által fenntartott (az írásbeliséget mégsem teljesen nélkülöző) nemzedékről nemzedékre átörökített, egészségre-betegségre vonatkozó tu-

dományág, mely valamilyen sajátos koncepciónak, elméletnek megfelelő, természeti és természetfeletti erőkre apelláló, racionális és ún. „irracionális” (szertartásos) gyógyító módszereket alkalmaz a fitoterápiától (gyógynövényekkel való gyógyítástól) a ráolvasásig, az imáig. Ez a tudásanyag azonban nemcsak a betegségek megelőzésére és gyógyítására vonatkozó ismereteket, gyakorlati módszereket foglalja magában, hanem kiterjed az emberi és állati szervezet felépítésére és működésére, a betegségek eredetére és megjelenésmódjára is. E tudásanyag fenntartója, birtokosa a „nép”, a falusi lakosság, kiemelkedő képviselői pedig a gyógyító emberek, a „tudósok”, a „parasztorvosok”.

A magyar népi orvoslás közismerten általános jegyei mellett legjellemzőbb tulajdonsága, hogy őrizi a szibériai samanizmusnak megfelelő ősi pneumatán (széltán) emlékét. Oláh Andor külön fejezetben tárgyalja a nedvtan és a pneumatán jelentőségét a magyar népi orvoslásban. Az élet legfőbb forrásának az asszírok a vért, az egyiptomiak a lélegzést tekintették. Hippokratész szerint a levegő elsősorban a külső légkörből kerül a szervezetünkbe, de ebben magában is keletkezhet a felforrrt vér elpárolgása által. A pneumatán távol-keleti eredetét, ősiségét igazolja, hogy az ősi indiai orvoslás egyik alapkönyve (*Szasruta Szambhita*) fontos fejezetet szentel a szélnek, a pneumatának. „A szél izgatottan vagy nyugodtan a testekben vagy a testeken kívül kering... Kozmikus rendet fenntartó erő...” Az élet lényege tehát szélszerű valami a nép szerint: az állat, amikor megdöglik „kiadja páráját”, de „beléfojtották a szuszt”, „kifingott a világ kéményén”, aki meghalt. Akit megüt a guta, azt „szél érte”, vagy „megütötte a szél”, ami megdagad, az a nép nyelvén „felfúvódik” stb. A nép az ásító, rálehelő, ráolvasó stb. „tátogást” tartja a tudós leglényegesebb tevékenységének (magába szívja a betegség „rossz szelét”, és a betegre gyógyító lélekszellet fúj). A gyűjtő olvasmányos stílusban sorolja fel és veti össze a rokon népek gyógyító módszereivel saját anyagának tapasztalatait.

Külön fejezetben foglalkozik a népi orvoslás és politikatörténet kapcsolatával. A 18. században a politikai gyarmatosítás nyomán vette kezdetét a hagyományos magyar orvoslás üldözése, az osztrák, német orvostudomány terjesztése. A magyar orvosoknak Bécsben kellett vizsgát tenniük, a „tudósok”-at pedig eltiltották a gyógyítástól. A rendeletek ellenére azonban mégis vannak „lappangva gyógyító parasztorvosok”, „vesztettdoktorok” stb.

A könyv második része az *Élet-halál titka*iba vezeti be az olvasót. A népi orvoslás jelene ez: a nép értékes gyakorlati megfigyelésekkel rendelkezik, olyan hasznos és bölcs életszabályokkal, melyek az egészséges, hosszú életet biztosítják. A jó egészségnek legfontosabb ismérve a jó étvágy és a jó emésztés, de a népi bölcsesség azt tartja, hogy „Ne egye hótra magát az ember”. A régi magyar konyha a táplálkozásban mai követelményeinek felel meg: sok és lehetőleg nyers növényi étel (zöld-

ség- és főzélékféle, gyümölcs), teljes gabonamag, tej és tejtermékek, zsír helyett olaj, cukor helyett természetes szénhidrát és méz. Ételen és italban mértékletességre, természetességre int a népi bölcsesség. A régi öregek a „tyúkokkal feküdtek” és a „nappal keltek”. A népi orvoslás szerint az életerő harmadik fontos ismérve a férfi potenciája és a nő termékenysége. „A pipáról meg az asszonyról csak akkor szokik le az ember, mikor meghal” — mondják a dobozi emberek. Sok érdekes (hasznos) ismerettel találkozunk ebben a jelezetben is.

A *magyar népi orvoslás kéiroktanában* a lelki-szellemi tényezőket, kórokozókat (bánat, ijedés, megkívánás, megsodálás, szemmel verés, igézet, rontás) hatását vizsgálja Oláh. Szól a materiális-szomatikus (testi) kórokokról is (munkaártalmak, erőltetések, csömör, sérülések stb.).

Az *Ami elrontja — meggyógyítja* című fejezetben Oláh a népi gyógyszeriant mutatja be. A népi orvoslás gyógyszerintára a kerék világ — írja a gyűjtő, és be is bizonyítja tanulmányában. A parasztembert a szükség rávitte, a leleményesség, a természetszeretet és a természetismeret hozzásegítette, a hagyományos tudás pedig arra ösztönözte, hogy a környezetében mindenütt a legalkalmasabb orvosságot keresse illetve találja meg. Így válik „patikává” a falusi ember számára az őt körülvevő világ. Különböző betegségekre számtalan gyógynövényt sorol fel a gyűjtemény. Figyelmet érdemel a szemölcs népi gyógymódjainak tanulmányozása. A változatos gyógyítások között Penavin Olga székely gyűjtéséből is olvashatunk.

A könyv harmadik része a tudós ember alakját, személyiségét rajzolja meg. Néhány híres gyógyító embert is említ: a csabai Zagarágyán Györgyöt, a csanádalbentini Mészáros Ferencet, Vankóné Dudás Juli gyógyító édesapját. Tevékenységük alapján felosztja a tudósokat *csontraokóra*, *helyre tevőkre* (ma már csak rándulást, ficamot tesznek helyre); *kenő-asszonyokra* (kenés közben mindkét kezükkel rendkívül változatos mozgásokat végeznek különböző erővel és mindig „vérnek” masszíroznak, a talptól a szív felé); *füvesasszonyokra* (összegyűjtötték amit a rét adott, a gyógynövényeket). Megemlíti még a *méhészeket*, akik méhszúrás-kurával gyógyítanak, a *kelést gyógyító specialistákat*, a *népi bőrgyógyászokat*, a *bábák* szerepét a népi orvoslásban, de gyógyító volt a maga módján a *pásztor*, a *csikós*, a *gulyás*, a *kondás* és a *juhász* is. Az imával gyógyító „szent emberek” ráolvasással gyógyítottak.

A könyv befejezésében Oláh Andor a népi orvoslás jövőjéről ír. Oldan gyógyszereket sorol fel itt a gyűjtő, amelyeket már a nép használt, mielőtt az orvostudományban ismerték volna. Ilyen pl. az amerikai indiánok között elterjedt kínafa, kérgét lázcsillapításra és malária gyógyítására használták, a csukamájolaj pedig széles körben ismert házi szer volt az angolok gyógyítására, mielőtt orvosok alkalmazták volna. A népszerű aszpirin is a népi gyógyászatból származik, a fűzfát pedig ősidők óta a reumatizmus, a fájdalom gyógyszerének tartotta a nép. Oláh össze-

gezésül azt is megemlíti, hogy napjainkban szinte már divat a „természetes”, a „népi” felé fordulás. Ez a divat az emberiség és természet közötti viszony megváltoztatásának tudható be. A múlthoz való visszatérés nem visszalépés a fejlődésben, hanem az évezredek tapasztalatának felhasználása az újabb körülmények között.

Oláh Andor könyve tudományos szempontból is jelentős lépés a népi gyógyítás kutatásában, közvetlen hangjával pedig érdekes olvasmány a néprajzot kedvelők számára is.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

KÓDEXLÉLEKTAN

Büky Béla: *A pszichikumra vonatkozó szókincs korai rétege a magyarban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986

Büky Béla a lélektan szókészletének fejlődéstörténetét rajzolja fel könyvében. A pszichikumfogalmak elnevezéseinek történetét kutatva a középkori kódexek rejtelmes világába kalauzol bennünket; pontosabban az ún. Huszita Bibliát alkotó Bécsi, Münchener és Apocryphus kódex világába. Ez a nyelvemlékegyüttes Tamás és Bálint szerémségi papok bibliafordító munkájának eredményeként született meg a XV. században.

Első pillantásra nyilvánvalóan ellentmondásosnak tűnik a lelki funkciók nyomait egy komor, a közfelfogás szerint egy embertől elidegenült történelmi kor írott emlékeiben keresni. Vagy másként fogalmazva: miért éppen a Huszita Biblia szövegegyüttese képezi Büky Béla pszicholingvisztikai tanulmányának a törzsanyagát?

Az olvasó már a bevezetésben választ kap erre, amikor a kortörténeti áttekintésben sorjázó adatok mögül elővillannak a XIV—XV. századnak anyanyelvünkre is jelentősen kiható történészoaikjai: a honfoglalás utáni nagy kultúraváltás utórezgése, az eretnekmozgalmak, a heves inkvizítortámadások és a mindezzel dacoló bibliafordítók törekvései. Jelentős időszak ez, a magyar írásbeliség fejlődésében a két délvideki (kamonci és újlaki) bibliafordító pap munkája csak a későbbi nyelvújítók tetteihez hasonlítható.

A huszizizmussal és az első magyar bibliafordítással való foglalkozás eleve izgalmas kérdésköröket vet fel, pl.: a bibliafordítás valóban huszita papok munkája-e, azaz hogyan védhetők ki a fordítás eredetének katolikus, netán bogumil érvei; vajon a mű tartalmában is eretnek vagy csak fordítói voltak azok; első bibliafordításunk-e ez valójában stb.

A törzsanyag kiválasztását magyarázza szerzőnknek az a véleménye is, mely szerint ezt az időszakot az eddigi kutatás a magyar filozófiai műnyelv vizsgálatokor figyelmen kívül hagyta, pedig a pszichikum fo-